

**MAVZULI VOQEABAND
KOMPOZITSIYASI YARATISH**

Avliyakulov M.M. – BuxDU tasviriy va amaliy san’at kafedrasida katta o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada mavzuli biron bir voqeaband kompozitsiya yaratish qonun –qoidalari, g‘oyaviy fikrlar jamlamasi hamda ijodiy tassavur orqali kompozitsiya yaratilishi haqida fikrlar bildirilgan.

Kalit so‘zlar: maishiy, tarixiy, batal, mifologik, eskiz, realizatsiya, personaj, g‘oya.

СОЗДАНИЕ ТЕМАТИЧЕСКОЙ КОМПОЗИЦИИ
Авлиякулов М.М. – старший преподаватель кафедры
изобразительного и прикладного искусства БухГУ

Аннотация: В данной статье изложены закономерности и правила создания событийной композиции с темой, совокупностью идейных идей, а также представления о создании композиции посредством творческого воображения.

Ключевые слова: бытовой, исторический, боевой, мифологический, очерк, реализация, персонаж, идея.

CREATING A THEMATIC COMPOSITION
Avliyakulov M.M. – Bukhdu senior lecturer of the department of fine
and applied arts

Abstract. This article outlines the patterns and rules for creating an event composition with a theme, a set of ideological ideas, as well as ideas about creating a composition through creative imagination.

Keywords: household, historical, combat, mythological, essay, realization, character, idea.

Mavzuli rangtasvir eng avvalo, tasviriy san'atning maishiy, tarixiy, batal (harbiy) va mifologik janrlari bilan bog'lanadi. Bunday kartinalarni «janrli kompozitsiya» deb ham yuritiladi. Mavzuli kompozitsiya g'oyaviy fikr bilan tasvirlanadi. Har qanday «savodli» joylashtirishga ega kartina ham, biror g'oyani chuqur hal etmasa, u san'at asari bo'la olmaydi.

Kompozitsiya ustida ishlashning barcha jarayonlari bu g'oyaviy fikrni boyitish, har tomonlama qayta-qayta ishlash va realizatsiya qilish jarayoni hisoblanadi.

Mashhur rassomlarning aytishicha insonni to'liqlan-tiradigan va tinchlik bermaydigan qandaydir bir g'oya tug'ilgandagina darhol eskiz qilinadi. Kompozitsiya ustida ishlaganda soxta vazifalardan kelib chiqmaslik va kartinani qandaydir bir mazmuniy geometrik sxemalar asosida qurish kerak. Bunda figuralarni diogonal, aylana, uchburchak asosida qurish va hokazolarni nazarda tutilmoqda. Toki qiziqarli mavzuni topmasdan turib, kompozitsiya bilan shug'ullanish yaramaydi.

Mavzu deganda, rassom o'ylagan, o'zining yaratilajak asarida ifodalamoqchi bo'lgan hissiyot va fikrlar, g'oyalar yig'indisi tushuniladi. Mavzu albatta chuqur bilim doirasida, hayotiy voqealar va tajriba asosida tug'ilishi kerak. Mavzu «dolzarblik»ni ro'kach qilib, majburiy va soxta, notabiiy holda tanlanmaydi. Agarki, rassom odamlarga aytiladigan ichki yangilik, qandaydir voqeaning zarur va ahamiyatli tomonini ko'rsatmasa va o'z qobiliyatiga qarab mavzuga kirishmasa, u asar yaratilmaydi. Kompozitsiyada «g'oya» va «mavzu» tushunchasi ba'zan aniq holda yoritilmasligi ham mumkin.

Agarki, mavzu topilib va rassom unga qiziqqan bo'lsa, tarixiy, xujjatli, portret yoki manzara materillarini o'rganish uchun astoydil ish boshlanadi. Bunday materiallarni har tomonlama chuqur o'rganish bilangina ijodiy tasavvurda kartina mazmuni yaqqolroq namoyon bo'ladi.

Tasvir g'oyasi, mavhum ko'rinishdagi chiziqlar, shakl va bo'yoqlarda emas, balki jonli, aniq obrazlarda ifodalanadi. Kartinada personajlarning gavda holati, turishi, ularning ruhiy xolati motivlashtirilgan holdagina tasvir mazmuni jonlantiradi va badiiy obrazga aylantiradi. Har bir realistik asarning zaruriy asosi mazmunli voqeani topish bilan belgilanadi. Mazmuni esa, harakatdagi odamlar soni, ularning joylashishi, gavdaning o'lchami, ko'rish nuqtasini tanlash va boshqa shu kabilar belgilaydi.

Bir mavzuning o'zi turli xil mazmunda yoritilishi mumkin. Masalan, urushga qarshi mavzularda garchi barchasining mazmuni, voqeasi har xil bo'lsada bir nechalab mashhur kartinalar yaratilgan.

Rassom uchun mazmun darrovagina topilmaydi, balki o'ylangan mavzuni chuqur va to'liq ochib berish imkonini beruvchi kompozitsion echim izlaniladi, toki, uning ko'ngildagidek aniq, tushunarli ifoda topilmaguncha juda ko'plab

qoramalar qilinishiga to'g'ri keladi. Mazmun topib olingach esa, shu zahotiy oq kompozitsiya eskizi ustida tinimsiz, zahmatli ish boshlab yuboriladi. Birinchi eskizlar kichik o'lchamda bo'lgani ma'qul. Asosiy kompozitsion qurilishlarni joylashtirib olish engilroq bo'lishi maqsadida shunday format tanlanadi.

Eskiz - bu kartina loyihasi, kartina ustida ishlashning birinchi bosqichi hisoblanadi. Eskizda qog'oz yoki xolstning formati, tasvirni o'lchami, ko'rish nuqtasi, gorizont balandligi aniqlab olinadi. Eskizning turli variantlarida echimning eng maqbul, tushunarli ifodasiga erishish lozim, ob'ektlar predmetlarni ishonarli joylashtirish, figuralarni guruhlashtirish, g'oyaviy markazni topish, tomoshabinni asosiy e'tiborini tortadigan bo'lishi lozim. Har bir figura yoki detal o'zini umumiy g'oyasi ichida alohida ahamiyatli o'rnini topishi va barcha vaziyat mavzuni ochib berish uchun hizmat qilishi kerak.

Tasviriy san'atda teatr yoki adabiyotdan farqli o'laroq faqat bir moment, yoki bir zumlik on tasvirlanadi. Harakat konsentratsiyasi yagona tasviriy momentdagi kompozitsiyaning qonuniyatlaridan biri hisoblanadi. Vaholanki, obrazli echimning kuchi vaqtning ma'lum bir narsasini idrok etish bilan bog'liq bo'ladi. Kartina kompozitsiyasi shunday tuzilishi kerakki, tomoshabin undagi voqeaning davomiyligini va bu sahnada nima voqea bo'lib o'tganini va nima bo'lishini his qilsin. Mana shu holdagina kartinada hayot harakati beriladi, u quruq va jonsiz, harakatsiz bo'lib qolmaydi.

Eskizda kompozitsion echim hal etilgach, (personajlarning harakati va holati, ularning psixologik xarakteristikasi, kiyinishi, vaziyati, va boshq) kartina uchun etyud bajarishga o'tiladi. Bu ishni yaxshiroq bajarish uchun, kartina holatini yoritish maqsadida alohida bir tipaj topish zarur bo'ladi. Qoralama va etyudlarni albatta kartina voqeasi tasvirlanishiga mos holdadagi vaziyat va yoritilganlik sharoitida bajarilishi shart.

Masalan, M.E.Repin 1878 yilning yozida birinchi marta «Zaporjelik kazaklarnig turk sultonining asir bo'lishga undovchi xatiga javob»i bilan tanishib qoladi.

M.E.Repin. «Zaporojelik kazaklarnig turk sultonining asir bo'lishga undovchi xatiga javob»

Kazaklarning bu javobidan rassom qattiq xayratga tushadi. Uni erkin, hech qachon xech kim tomonidan zabt etib bo'lmagan Zaporoje Sechi yurtining qahramonona ruhiyati qoplaydi. U kartina yozish ishtiyoqi bilan yonib yuradi. Birinchi marta Abramsevada kartina mazmunini qoralamasini qiladi. Unda erkin, kulishayotgan kazaklar obrazi ko'rsatiladi. So'ng biroz vaqt o'tgach birinchi rangtasvir eskizini chizadi. Barcha sahnani rassom tomoshabinga yaqinlashtiradi, asosan kazaklarning yuz ifodasi va xarakterlariga, ularning xarakterli qiyofalariga e'tiborni tortadi. Orqa planda quyosh yog'dusida yaltirab turgan Dnepr daryosini tasvirlaydi. Voqea vaqti major, tasvirlanayotgan voqeaga mos hayotiy-quvonchli, tantanali ifodasini topgan.

Bu eskiz faqat ijodiy ishning boshlanishi edi. Repin tarixni, davrni, tevarakat-rof muhitni chuqur o'rganmasdan turib ishni davom ettirishni tasavvur ham qila olmasdi. Shu bois, shogirdi yosh V.Serov bilan 1880 yili Ukrainaga Zaporoje Sechi joylashgan erga keladi.

Repinni kazaklarning xarakterli tiplari qiziqtirardi. Ukrain manzarasi va asosan ukrain milliy xarakteri belgilari: tabiiy ongi, jasurlik, o'ziga ishonch, va yumor. Repin deyarli barcha Zaporoje cherkovlariga bordi, ularni ichki ko'rinishi va buyum-anjomlarini chizdi, shuningdek, kazaklarning bayroqlari, miltiq, qilichlari, kiyinishidagi harbiy farqli belgilarini o'rganib chiqdi. Xomaki rasmlar bilan bir necha albomlarni to'lg'azadi va shundan keyingina navbatdagi ishga kirishadi.

Repin birinchi variantidagi rangtasvir eskizdan farqli holda xolstning formatini kattalashtiradi. Voqeada qatnashuvchi shaxslar sonini ko'paytiradi va ayrim figuralarni butunlay olib tashlaydi. Kazaklarni butun galasi bilan yaxlit biroz orqaroqqa oladi va kartinani mazmunli maishiy ko'rinishda emas, balki qahramonona mazmundagi tarixiy kartina sifatida ko'rsatishga urinadi.

Kartina ustida ishlash jarayonida Repin o'zining qahramonlari portret-xarakteristikasidagi kamchiliklarni sezib qoladi va 1888 yili Zaporoje kazaklarining avlodlari yashayotgan Kubanga boradi. Qariya kazaklarning yuzidagi chuqur ajin va tirtiqlarida u eng avvalo donolik, boy hayotiy tajribalarni va qahramonona harakatlar qila oluvchi halq timsolini ko'radi. Masalan, oddiygina, kichik bir stansiyada yashovchi Vasiliy Oleshkoda u, dono va jasur zaporojeliklar atamani Ivan Serkoning xarakterlovchi belgilarini ko'radi va o'z o'rnida kartinaga kiritadi va ko'plab naturadan qilingan etyudlarni do'stlari tanish-bilishlari ichidan o'ziga kerak bo'lgan obrazlari uchun qiyofalarini topib tasvirladi va 1891 yili kartinani tugalladi.

Adabiyotlar

1. Avliyakov Muzaffar Muhammedovich, Nargiza Abdurazzokovna Rafieva, and Sadoqat Bobokulovna Shodieva. "Methods of organizing independent work of students." *Journal of Positive School Psychology* (2022): [8721-8727].

2. Авлиякулов, Музафар Мухамедович. "Система" мастер-ученик" в обучении ремесленному делу." Евразийский научный журнал 5 (2017): [32-34].

3. Азимов С.С. Авлиякулов М.М., Собиров Т.Р, Бадиев М.М.- Дидактических задач в развитии пространственного воображения студентов/euroasian science-2021. № 2 [58]

4. N.M.Avliyakulova-This is the role of visual art in attracting students to visual and creative activities. International Engineering Journal For Research & Development-2020 y. [151-153]

5. N.M.Avliyakulova- Tasviriy san'at o'qitish metodikasi» fanidan topshiriqlarni nazorat qilish va baholash. Barqarorlik va yetakchi tadqiqotlar onlayn ilmiy jurnali. 2021 yil 12 B-[270-276]

6. N.M.Avliyakulova- Tasviriy san'at darslarida didaktik prinsiplardan foydalanish yo'llari.Academic research in educational sciences-2021 yil. [179-181]

7. N.M.Avliyakulova -Forms of preparation of future teachers for visual and creative activities. International Virtual Conference on Science, Technology and Educational Practices. euroasiaconference.February 20th -21st 2021 y.

